

Іван ПАТЕР

Ігор Гаврилів. Західна Україна у 1921–1941 роках: нарис історії боротьби за державність. Монографія. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 472 с.

Відрадним явищем в українській історичній науці є опубліковані праці, які дають змогу глибше пізнати й усвідомити героїзм українського визвольного руху за відновлення своєї державності у міжвоєнний час. З-поміж таких видань відзначимо вихід у світ дослідження І. Гавриліва.

У монографії висвітлено чотири важливі проблеми: військово-політична діяльність урядів УНР і ЗУНР наприкінці національно-визвольних змагань, незалежність українських земель; трансформація українських політичних сил Західної України в умовах польської займанщини, становлення і розвиток націоналістичного руху; українське питання у відносинах європейських держав напередодні Другої світової війни; становище західноукраїнських земель під більшовицьким та нацистським режимами і боротьба українців за відновлення своєї державності.

Українська національна революція 1917–1921 рр. виявила неготовність національної еліти до виконання завдань державотворення. Володимир Дорошенко зазначав, що “російська революція застала українців без хребетного стрижня, застала нас не свідомими своїх національно-державних завдань членами української нації...” Український політичний провід був розпорошений в еміграції (уряди УНР, ЗУНР і Гетьманат), партійні чи регіональні інтереси деколи брали гору над загальнонаціональними, а особисті амбіції, політичний егоїзм та неспроможність реально оцінити політичну ситуацію не сприяли справі утвердження Української держави.

Ризький договір у березні 1921 р. між Польщею і радянською Росією санкціонував поділ українських і білоруських земель між цими державами, правовий статус західноукраїнських земель фактично був вирішений, а остаточно закріплений Радою Амбасадорів у березні 1923 р. Сподівання емігрантського уряду ЗУНР і галицького політикуму на позитивне вирішення статусу східногалицьких земель зазнали невдачі. Українське питання ще на довгі роки залишилося об’єктом міжнародної політики.

Опинившись під польським пануванням, українське населення Східної Галичини не припиняло боротьби проти окупаційного режиму, захищаючи свої національні права. На підставі численних документів дослідник робить висновок, що у другій половині 1920-х років на західноукраїнських землях відбулося перегрупування національно-політичних сил. Старі політичні організації стали підґрунтям для виникнення нових більш потужних із новими програмами, які відображали тогочасні соціально-політичні реалії.

Український визвольний рух на західноукраїнських землях, на думку автора монографії, використовував усі доступні йому форми і методи боротьби проти польського окупаційного режиму. УВО як впливова українська організація була, по суті, збройною силою українців, яку представники політичних партій бажали використати як метод силового тиску проти польської влади.

На початку 1930-х років навколо УВО об'єдналося декілька ідеологічно споріднених політичних угруповань і на політичному небосхилі з'явилася нова військово-політична сила – ОУН. Вона посилила національно-визвольну боротьбу українців за незалежну державу. Для реалізації національної ідеї оунівці застосували різні методи, однак об'єднання всіх українських історично-етнічних земель, відродження самостійної України, на думку керівників ОУН, мало відбуватися лише революційно-військовим шляхом безкомпромісної та постійної боротьби.

Зазначимо, що автор не обмежився лише висвітленням діяльності ОУН. Він охарактеризував діяльність різних політичних партій, зазначаючи при цьому, що УНДО, УСРП, УСДП не зуміли поширити свою діяльність за межі західного регіону, а ОУН мала впливи на всіх українських землях і в середовищі української еміграції. Акцентовано у дослідженні на головній меті чотирьох впливових українських політичних сил – побудові незалежної Української держави, а також подібності соціально-економічних постулатів, на проведенні спільних різноманітних політичних акцій, зокрема проти жажливих наслідків Голодомору, підтримці Карпатської України.

І. Гаврилів слушно зазначає, що могутні європейські держави у своїх геополітичних планах вважали територію України лакмусовим папірцем для зондування можливих стратегічних планів супротивника. Англія і Франція основну загрозу вбачали у Радянському Союзі, тому, йдучи на поступки Німеччині та Італії, прагнули спрямувати їхню агресію на Схід. Польща, Румунія і Чехословаччина, до складу яких входили українські землі, прагнучи зберегти цілісність своїх територій, будь-якими засобами намагалися асимілювати українців. Розпад Чехословаччини внаслідок Мюнхенської змови спричинив окупацію Закарпаття Угорщиною, зумовив і проголошення Карпатської України, що поклала початок віднови національних державницьких традицій. У другій половині 30-х років ХХ ст., коли загострилася міжнародна ситуація, український політикум за допомогою емігрантських національних організацій постійно ставив питання перед європейською спільнотою, зокрема перед військово-політичними колами Німеччини щодо вирішення української проблеми. Особливо активно діяла ОУН, яку спонукали до цього масові репресії польської влади стосовно західноукраїнського населення.

І. Гаврилів, використовуючи різноманітні джерела, відзначав, що готуючись до нападу на Польщу, нацисти враховували й український чинник із двох причин: одні (Розенберг, Канаріс, Браухіч) в перспективі відводили місце Україні у т.зв. “новій Європі”, інші (Гітлер, Борман, Геринг) прагнули колонізувати її з метою використання природних багатств та дешевої робочої сили.

Пакт Молотова-Ріббентропа та секретні протоколи до нього прискорили початок Другої світової війни, в результаті якої західні землі України були окуповані більшовиками і нацистами. Якщо німці не приховували своїх окупаційних намірів, але зважали на національні прагнення українців Надсяння, Холмщини і Підляшшя,

то більшовики, прикриваючись гаслами “визволення”, жорстоко знищували національно свідомих українців, здійснювали масові депортації населення, намагалися викоринити навіть думку про Українську незалежну державу.

У монографії висвітлено також спроби об’єднати зусилля українських політичних груп і центрів для узгодження дій зі сподіваннями на відродження власної державності. Проте розкол ОУН у лютому–серпні 1940 р., без сумніву, негативно позначився на українському визвольному русі. Мельниківці вважали, що конфлікт між Німеччиною і СРСР безумовно призведе до відновлення Української держави. Бандерівці у Маніфесті (грудень 1940 р.) проголосили: “Ми, українці, підносимо прапор нашої боротьби за свободу народів та людини. Боремося за визволення українського народу та всіх поневолених Москвою народів”. ОУН(б) прагнула об’єднання всіх українських політичних сил у Всеукраїнську Раду на демократичній парламентарній основі для сприяння у створенні майбутніх органів влади у самостійній Україні.

З вибухом німецько-радянської війни ОУН(б) стала каталізатором державотворчих процесів і спроб до національного примирення та об’єднання. Детально аналізуючи документи і матеріали, автор стверджує, що ОУН(б) якнайактивніше розробляла заходи щодо поширення національної ідеї на Схід України, вишколу військовиків, створення української міліції та збройних сил, намагалася роз’яснити німецькому військово-політичному керівництву значення незалежності України для подальшого європейського розвитку. Кульмінаційним моментом діяльності ОУН стало проголошення 30 червня 1941 р. Акту відновлення Української держави. Це був підсумок 20-літньої боротьби ОУН за волю і державність, який наснажував і наступні покоління борців.

Відзначимо значну історіографічну та джерельну базу монографії І. Гаврилів. Особливістю рецензованої праці є те, що у ній висвітлено багато складних історичних подій, невідомих фактів. Важливими є й додатки, в яких подано керівний склад українських партій, учасників I Конгресу українських націоналістів, Українського державного правління, вміщено проголошення Української Держави 30 червня 1941 р.

Рецензована праця написана доброю літературною мовою. На жаль, трапляються у дослідженні епізоди аж занадто публіцистичного характеру.

Монографія І. Гаврилів є внеском у вітчизняну історіографію, вона стане підмогою всім, хто досліджуватиме історію українського визвольного руху.